زانکۆی سەلاحەددین
کۆلێژی زانستە سیاسییەکان
بەشی سیستەمە سیاسییەکان و سیاسەتی گشتی
قۆناغی ماستەر - سمیستەری دووەم
ساڵی خوێندن: ٢٠٢٣-٢٠٢٤

قوتابخانەی کۆپنهاگن و ئاسایشی هەرێمی کوردستان-عێراق

پ. ی. د. پەرویز رەحیم قادر
مامۆستا لە کۆلێژی زانستە سیاسییەکان
بەشی سیستەمە سیاسییەکان و سیاسەتی گشتی
parwez.qader@su.edu.krd

Barry BUZAN

قوتابخانەی کۆپنهاگن

فراوانکردنی بوارەکانی ئاسایش

ناوی (قوتابخانەی کۆپنهاگن) ئاماژەیە بۆ چەندین کار و بەرنامەی جۆراوجۆر لە دامەزراوەی توێژینەوەی ئاشتی کۆپنهاگن لە دانیمارک، بە تایبەت لە کارەکانی باری بۆزان و ئۆیل وەیڤەر. ناوی قوتابخانەی کۆپنهاگن بۆ یەکەم جار لە لایەن ماکسوێنییەوە لە ساڵی (١٩٩٦) ئاماژەی پێدرا وەکو یەکەم کاری رەخنەگرانە لەسەر قوتابخانەکە.

قوتابخانەی کۆپنهاگن بەشێک لە بنەماکانیان لە ریالیزم و بەشێکیش لە کۆنستراکتیڤیزم وەرگرتووە.

هزری سەرەکی ئەو قوتابخانەیە بریتییە لە شیکردنەوەی چۆنیەتی کارکردنی ئاسایش لە جیهانی سیاسەتدا. کارە سەرەکییەکانی بریتین لە:

(١) تیۆری بەئاسایشیکردن

(٢) سێکتەرەکانی ئاسایش

(٣) ئاستی شیکردنەوەی ئاسایشی هەرێمی.

قوتابخانەی کۆپنهاگن

هزری سەرەکی ئەو قوتابخانەیە بریتییە لە شیکردنەوەی چۆنیەتی کارکردنی ئاسایش لە جیهانی سیاسەتدا. کارە سەرەکییەکانی بریتین لە:

(١) تیۆری بەئاسایشیکردن

(٢) سێکتەرەکانی ئاسایش

(٣) ئاستی شیکردنەوەی ئاسایشی هەرێمی.

قوتابخانەی کۆپنهاگن

ڕەهەند، بوار و سێکتەرەکانی ئاسایش

قوتابخانەی کۆپنهاگن چەمکی ئاسایشی فراوانکرد و گەشەی پێدا بە مەبەستی لە خۆگرتنی نەوەک تەنها بابەتە سەربازییەکان، بەڵکوو بابەتە سیاسی، ئابووریی، ژینگەیی و کۆمەڵگاییەکان. لە ڕوانگەی قوتابخانەی کۆپنهاگن کۆمەڵێک بابەتی بەرهەرەشەی جیاواز دەچنە بەردەم پرۆسەی بە ئاسایشیکردن ˇ تیایدا کرداری گوتارێکی کۆمەڵایەتی و سیاسی بەهێز دێتە ئاراوە بۆ ناساندنی پرسێک وەکو پرسێکی ئاسایش، و لادانی لە پرسێکی ئاسایی سیاسی و ناساندنی وەکو هەرەشەیەکی وجودی (existential threat) پێویستی (و پاساوی) بە هەموو ڕێ و شوێنێکی سەرووی ئاساییەوە دەبێت .

قوتابخانەی کۆپنهاگن

رەهەند، بوار و سێکتەرەکانی ئاسایش

لە کتێبی *ناسنامە، کۆچکردن و ئەجێندای نوێی ئاسایش لە ئەوروپا* (١٩٩٣)، وەیڤەر و هاوکارەکانی دووپاتیان کردەوە 'ئاسایشی کۆمەڵگەیی' گرنگترین سێکتەری ئاسایشی وڵاتە.

بۆزان و هاوکارەکانی پێیان وابوو هەرەشەکانی سەرەکی سەر ئاسایش لە دەرەنجامی پێکدادانی ناسنامەکان و کۆچکردنەوە دێت .

'ئاسایشی کۆمەڵگایی' گرێدراوە بە کلتور و زمان و لە هەمووی گرنگتر ناسنامە نەتەوەییەکان.

قوتابخانەی کۆپنهاگن

رەهەند، بوار و سێکتەرەکانی ئاسایش

یەکێک لە خاڵە سەرەکیەکانی ئاسایشی کۆمەڵگایی لە روانگەی قوتابخانەی کۆپنهاگن بریتییە لە هەڕەشە وجودییەکان لەسەر ناسنامەی کۆمەڵگاکان و گرووپەکان. لەو کاتانەی کە دەوڵەت و نەتەوە یەکناگرنەوە، ئاسایشی نەتەوە زۆربەی جار دەبێتە هۆی نائاسایشی دەوڵەتەکە. لێرەدا لە روانگەی ئاسایشی دەوڵەتەوە، هەڕەشەکانی سەر ئاسایشی کۆمەڵگا تەنها ئەو کاتە گرنگن ئەگەر ببنە هەڕەشە لەسەر ئاسایشی دەوڵەتەوە. لەبەر ئەو دژبەیەکییە، قوتابخانەی کۆپنهاگن ئاسایشی کۆمەڵگا بە جیا لە ئاسایشی دەوڵەت دەبینێت.

قوتابخانەی کۆپنهاگن

ڕەهەند، بوار و سێکتەرەکانی ئاسایش

ا- ڕەهەندی سەربازی:

ئەم ڕەهەند یەکێک لە گرنگترین بنەماکانی ئاسایشە لە جیهان. پێشکەوتنەکانی تەکنەلۆجیای سەربازی دوای جەنگی جیهانی دووەم، سەرجەم دەوڵەتانی ناچارکرد کە بەشێکی سەرمایەکانیان بخەنەگەڕ بۆ خۆ پڕچەککردن لەم بوارەدا، وەبەرهێنانی ملیۆنان و بگرە ملیاران دۆلاریان ئەنجامدا. باری بۆزان پێیوایەکە کردەی سەربازی سەرجەم بەرژەوەندی تاک و کۆمەڵگا لەناودەبات، ئەمەش هەرخۆی بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ پایەکانی دەوڵەت کە گرنگترینیان سەربازیە، لاواز دەکات. بەهۆی بەکارهێنانی سەرچاوەیەکی زۆری مرۆیی و ماددی. لایەنی سەربازی بەشێکی ئاڵۆزە، چونکە، ئایا دەوڵەت لە بارودۆخی بەرگریدایە یان هێرشبردن.

قوتابخانەی کۆپنهاگن

ڕەهەند، بوار و سێکتەرەکانی ئاسایش

٢-ڕەهەندی سیاسی:

ئەم ڕەهەندە گرنگی بە پەیوەندی نێوان هاوولاتیان و دەوڵەت دەدات، لەگەڵ پەیوەندی دەوڵەت لە ئاستی نێودەوڵەتی. ئەم بەشە دەتوانرێت هەڵبسەنگێندرێت بە دوو شێوە: یەکەمیان هەڵسەنگاندنی بارودۆخی دەوڵەتە لەسەر ئاستێکی ناوخۆیی کە تا چ ڕاددەیەک سیستەمی بەڕێوەبردن باشە یاخود خراپە. دووەمیان پەیوەندیدارە بە ئاسایشی نێودەوڵەتی و یاسا نێودەوڵەتییەکان. بەڕێوەبردنی باش واتا هەبوونی ئاسایشێکی باش، بەلاَم پێچەوانەکەی دەبێتە هۆی دروستبوونی ئاژاوە و توندوتیژی و تا دەگاتە ئاستی شەڕ کە پێی دەگوترێت: ناسەقامگیری دەوڵەت.

قوتابخانەی کۆپنهاگن

رەهەند، بوار و سێکتەرەکانی ئاسایش

٣- ڕەهەندی کۆمەڵگەیی:

باری بۆزان (Barry Buzan)، چەمکی (هەرەشەی کۆمەڵگەیی) بۆ یەکەمجار لە ساڵی (1983)ـدا و لە کتێبی (خەڵک، دەوڵەتان و ترس) هێنایە ئاراوە (بۆزان، 1996: 147). خاڵێک کە کەمتر گرنگی پێدراوە ئەوەیە کە بۆزان لەم کتێبەدا یەکێک لە ڕەهەندەکانی ئاسایش واتە ئاسایشی کۆمەڵگەیی (بە ناوەندیەتی ناسنامە) لە تەنیشت چوار ڕەهەندی تری ئاسایش (سەربازی، سیاسی، ئابووری و ژینگەیی) هەژمار کردووە، لە هەمان کتێبدا بۆزان بڕوای وایە کە ئاسایشی کۆمەڵگەیی یان ئاسایشی ئابووری لە ئاسایشی دەوڵەت سەربەخۆ نییە. کۆمەڵگا یان گروپەکانی پێکهێنەری کۆمەڵگا وەکو: گروپە ئیتنیکی و مەزهەبییەکان، تەنیا یەکێک لەو ڕەهەندانەیە کە دەتوانێت مەترسی بێت بۆ سەر دەوڵەت.

قوتابخانەی کۆپنهاگن

رەهەند، بوار و سێکتەرەکانی ئاسایش

٣- ڕەهەندی کۆمەڵگەیی:

(10) ساڵ دواتر واتە لە ساڵی (1993)ـدا، بۆزان و هاوکارەکەی (ئۆلیڤ وەیڤەر) کتێبی (ناسنامە، کۆچ و بەرنامەی کاری ئاسایشی مۆدێرن لە ئەوروپا)ـیان نووسی. لە پێناسەی بۆزان بۆ ئاسایشی کۆمەڵگەیی: ((توانای کۆمەڵگا بۆ درێژەپێدان بە سروشتی خۆی لە هەلومەرجی گۆڕاودا))، هەم گۆمەڵگە و هەم ناسنامە وەکو دوو ڕاستییەک لە جیهانی دەرەوەدا هەژمارکراون. لەم ڕوانگەیەوە کۆمەڵگە بە مانای گروپەکانی کۆمەڵایەتی کە کاریگەری لەسەر هاوکێشە نەتەوەیی و نێودەولەتیەکان دادەنێن، بگۆڕی سەربەخۆن و ڕاستییەکی کۆمەڵایەتیین، واتە کۆمەڵگە لێرەوە تاوەکو ئاستی دەوڵەت بەرزدەکرێتەوە و دەتوانێت سەربەخۆ لە دەولەت بوونی هەبێت.

قوتابخانەی کۆپنهاگن

ڕەهەند، بوار و سێکتەرەکانی ئاسایش

٤- ڕەهەندی ئابووری:

ئەم بەشە پێناسە کراوە وەکو ڕێگا بۆ ژێرخانە سەرەتاییەکان و ئەو سەرچاوانەی پێویستن بۆ دەستەبەرکردنی ئاستێکی باش بۆ خۆشگوزەرانی دەوڵەت. ئەم بەشە تایبەتمەندییەکی گرنگی خۆی هەیە چونکە لایەنی ئابووری تا رادەیەکی زۆر ئاستی هێزی سەربازی ئەو دەوڵەتە دیاری دەکات. تەنانەت گرنگییەکەی دەردەکەوێت ئەگەر بە ووردی خوێندنەوەیەک بۆ ڕێچکە و ئەدەبی مارکسی و مارکسیزمی نوێ بکەین کە بایەخ دەدات بە ئابووری وەکو فاکتەری سەرەکی ململانێی نێودەوڵەتی.

لەم ساڵانەدا، گەورەترین مەترسی لەسەر ئەم سێکتەرە فراوانبوونی لێکترازان نێوان چینی هەژار و دەوڵەمەند و بڵاوبوونەی هەژاریە.

قوتابخانەی کۆپنهاگن

رەهەند، بوار وسێکتەرەکانی ئاسایش

٥- ڕەهەندی ژینگەیی:

لە ڕوانگەی باری بۆزانەوە ئاسایشی ژینگە لوتکەی ئاسایشی دەوڵەت و کۆمەڵگەیە و ئەو دەوڵەتەی گرنگی بە پاراستنی ئاسایشی ژینگە دەدات دەوڵەتێکە کە گرنگی بە پاراستنی سروشت و بوونەرەکان بەگشتی و مرۆڤ بەتایبەت دەدات.

پێی وایە پیسبوونی ژینگە پەیوەندی هەیە بە مامەڵەکردنی نابەرپرسیارانەی دەوڵەتان لەگەڵ ژینگە، پاشان گرنگی پێنەدان بەو پرەنسیپە مرۆییانەی کە بوونەتە بەهایەکی بالای جیهانی. پرسی ژینگە بریتییە لە ڕەهەندێکی سەرەکی ئاسایشی کۆمەڵگەیی کە ئەویش ڕەهەندێکی سەرەکی ئاسایشی نەتەوەییە.

ئاسایشی ژینگەیی ئەو هەڕەشانە شیدەکاتەوە کە کراونەتە سەر ژینگە بە هۆی ڕووداوەکان کە زۆربەیان دەستکردی مرۆڤن.

بە واتایەکی تر، دەکرێت بڵێین ئاسایشی ژینگە سەریهەڵدا وەکو چەمکێکی گرنگ لە خوێندنەوە ئاسایشییەکان بەهۆی چەند پێشکەوتنێکی پەیوەندیدار بەیەکەوە لە سالانی شەستەکانی سەدەی ڕابردوو، کە گرنگترینیان بریتیبوو لە هەستکردن بە دروستکردنی مەترسی لەسەر کارەساتە ژینگەییەکان لە دەوڵەتە پێشکەوتووەکان.

قوتابخانەی کۆپنهاگن

تیۆری بەئاسایشیکردن و بە نائاسایشیکردن

ئاسایش لە روانگەی قوتابخانەی کۆپنهاگندا بریتییە لە گوزراشت کردن لە 'مانەوە'. ئاسایش بریتییە 'لە جوولەیەک یا حاڵەتێک تیایدا سیاسەت دەخرێتە سەرووی رێسا دامەزراوەکانی یارییەکە و چوارچێوەیەک بۆ باتەکە دادەرێژێت لەسەرووی جۆرێکی تایبەتی سیاسەت یا لە سەرووی سیاسەتەوە'.

بەئاسایشیکردن بریتییە لە سیاسەتی وێناکردن و پێناسەکردنی ئاسایش. لێرەدا بەئاسایشیکردن وەکو فێرژنێکی زۆر توندی بەسیاسەتکردن دەردەکەوێت .

ئاسایش شتێک نییە بێلایەنانە پێناسە بکرێت بەڵکوو بریتییە لە گووتار. روانینی ئۆل وەیڤەر بۆ ئاسایش وەکو کردارێکی گوتاری (speech-act) بە یەکێک لە گرنگترین بابەتەکانی لێکۆڵینەوەکانی ئاسایشی هاوچەرخ دادەنرێت .

قوتابخانەی کۆپنهاگن

تیۆری بەئاسایشیکردن و بە نائاسایشیکردن

لە روانگەی قوتابخانەکەدا، ئاسایش وەکو زمانی هەرەشە، بوون، مانەوە، جیاکاری، هەڵاوێردوو و فریاکەوتن دەردەکەوێت. ئەکتەرەکان زمانی ئاسایش بەکاردەهێنن بۆ هەر هەرەشەیەک لە سەر هەر بابەتی بەرهەرەشەیەک. بەئاسایشیکردن پرۆسەیەکی گووتارییە لە میانەیدا پرسێک بە درامایی دەکرێت و پرسەکە وەکو پرسێکی باڵای ئەولەویەت دەناسێنێت .

بەمشێوەیە بە ناساندی ئەو پرسە وەکو پرسێکی ئاسایش بکەرەکە داوای پێداویستی و مافی بەکارهێنانی هەموو ئامرازێکی سەرووی ئاسایی دەکات .

قوتابخانەی کۆپنهاگن

تیۆری بەئاسایشیکردن و بە نائاسایشیکردن

چەمکی بەئاسایشیکردن (securitization) و چەمکی بە نائاسایشیکردن (desecuritization) یەکێک بوون لەو چەمکانە ئۆلیڤ وەیڤەر بەردەوام کاری لەسەر گەشەسەندن و دەوڵەمەندکردنی چوارچێوەی تیۆری ئەو دوو چەمکە دەکرد.

لای قوتابخانەی کۆپنهاگن، بە تایبەت وەیڤەر، بەئاسایشیکردن دەکرێ پێناسەبکرێت وەکو پرۆسەیەک تیایدا ئەکتەرێکی دیاریکراو رایدەگەیەنێت پرسێک یاخو دینامیکێک یا ئەکتەرێکی دیاریکراو دەبێتە هۆی هەڕەشەی مانەوە لەسەر لایەنێکی دیاریکراو.

کاتێک ئەو راگەیاندنە و بانگەشەکردنە لەلایەن جەماوەرە وەردەگیرێت وەکو هەرەشە، دەبێتە هۆی هەڵپەساردنی سیاسەتی نۆرماڵی (normal politics) و بەکارهێنانی هەموو ئامراز و رێگاکانی بارێ لەناکاو بۆ بەرەنگاربوونەوەی ئەو هەڕەشەیە .

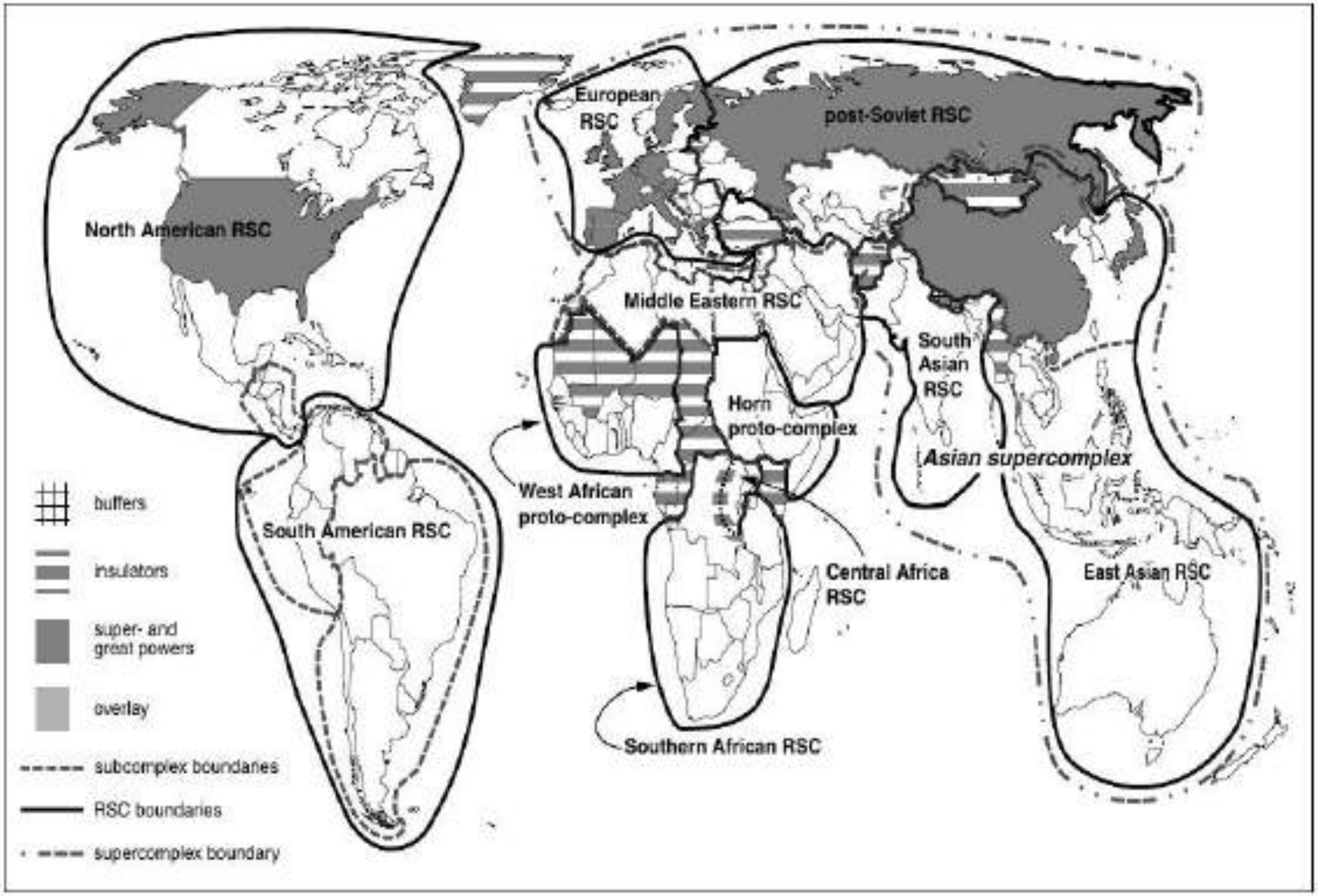

Map 2. Patterns of Regional Security Post-Cold War

Cambridge Books Online © Cambridge University Press, 2009

قوتابخانەی کۆپنهاگن

قوتابخانەی کۆپنهاگن و "تیۆری کۆمەڵەی ئاسایشی هەرێمی"

(Regional Security Complex Theory)

لە ساڵی 2003دا باری بۆزان و بیرمەندانی دیکەی قوتابخانەی کۆپنهاگن تیۆریی کۆمەڵەی ئاسایشیی هەرێمیان خستەڕوو. ئەم تیۆرییەش دەگەڕێتەوە بۆ بەرهەمەکانی پێشووتری ئەم قوتابخانەیە، کە لە پاش جەنگی سارد، بیرمەندانی ئەم قۆتابخانەیە چەندین بەرهەمیان لە بواری ئاسایش و هۆکار و فاکتەرەکانی نائاسایشی لە چوارچێوەی چەندین بەرهەمدا خستەڕوو، بۆ نموونە: (چوارچێوەیەکی نوێ بۆ شیکردنەوەی ئاسایش) و (لۆژیکی ئەنارشی: لە نیۆریالیزم تاوەکو ریالیزمی پێکهاتەیی) و (خەڵک، دەوڵەتان و ترس: بەرنامەی کار بۆ خوێندنەوەی ئاسایشی نێودەوڵەتی پاش سەردەمی جەنگی سارد).

- Buzan, Barry & Wæver, Ole (2003); Regions and Powers: The Structure of International Security, Cambridge University Press.

-Buzan, Bary & Waever, Ole (1998); Security: A New Framework for Analysis, London, Lynne Reinner Publisher.

- Barry Buzan, Charles Jones, and Richard Little (1993); the Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism (New Directions in World Politics), New York: Columbia, University Press.

- Barry Buzan (1991); People, States & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era, 2nd Edition, Hemel hampstead, Harvestter Wheat Sheaf.

قوتابخانەی کۆپنهاگن

قوتابخانەی کۆپنهاگن و "تیۆری کۆمەڵەی ئاسایشی هەرێمی" (Regional Security Complex Theory)

ئەم تیۆرییە باس لەوە دەکات کە چۆن ئاسایش لە ناوچەیەکی جوگرافی هەرێمی پێکهاتووە. چونکە مەترسی و نیگەرانییەکانی ئاسایش بۆ شوێنێکی دوور بەباشی ناگوازرێنەوە، بۆیەش ئەو هەرەشانەی بۆسەر ئاسایش هەن، زیاتر لە ناوچەیەکی دیاریکراو روودەدەن و هاوکات ئاسایشی هەر ئەکتەرێکی هەرێمێک وابەستەیە بە ئەکتەرەکانی دیکەی هەمان هەرێم بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ.

لە روانگەی بۆزان ئاسایش دیاردەیەکی بەیەکەوە بەستراو(پەیوەندیدارە) "Relational phenomenon"، چونکە هیچ لایەنێک ناتوانێت بەباشی خوێندنەوە بۆ ئاسایشی دەوڵەتێک بکات. بەبێ رەچاوکردنی وێنەی گشتی ئاسایشی نێودەوڵەتی کە هاوبەندییەک لە نێوانیاندا هەیە.

قوتابخانەی کۆپنهاگن

قوتابخانەی کۆپنهاگن و "تیۆری کۆمەڵەی ئاسایشی هەرێمی" (Regional Security Complex Theory)

گریمانەی سەرەکی باری بۆزان و هاوکارەکانی دەربارەی تیۆریی کۆمەڵەی ئاسایشی هەرێمی ئەوەیە کە کۆتایی جەنگی سارد بۆتە هۆی دروستبوونی نائاسایشی بەربلاو، ئەمەش ریشەی لە ناسینی تەسک و تاکرەهەندی و سنووردارانی ریالیستەکان و جیهانگەراکاندایە لە سروشت و رەهەندکانی ئاسایش. بەم مانایە کە قوتابخانەی ریالیزم دەولەت وەکو تاکە ئەکتەر و بابەتی ئاسایش و هەروەها قوتابخانەی جیهانگەرایانەش سیستەمی نێودەولەتی وەکو تاکە فاکتەری ئاسایش و نائاسایشی دەزانن و گرنگی بە ناوچە/هەرێم نادەن. بۆیە پێویستە کە بۆ تێگەیشتن لە سروشت و چارەنووسی ئاسایش گرنگی بە کۆمەڵەی ئاسایشی هەرێمی و تێکئالاوی ئاسایشی دەولەتانی هەرێمی و تایبەتمەندییەکانیان لە ناوچەیەکی دیاریکراو بدەین کە هاوکێشەی ئاسایشی هاوشێوەیان هەیە.

قوتابخانەی کۆپنهاگن

قوتابخانەی کۆپنهاگن و "تیۆری کۆمەڵەی ئاسایشی هەرێمی"

(Regional Security Complex Theory)

"بۆزان و ویڤەر" شیکردنەوەی هەرێمیی ئاسایش وەکو ئاستێک لە پاڵ ئاستەکانی دیکە نازانن، بەڵکوو بە گرنگترین میتۆدی ئاسایشیی دەزانن. ئەوان هەوڵدەدەن کە نە بکەونە ناو چوارچێوەیەکی تیۆری و دەرئەنجامی ڕەها و نە بکەونە ناو چوارچێوەی کۆکردنەوەی زانیاریی عەینی، بەڵکوو تیۆری و بەڵگە و زانیاری لە پاڵ یەکتری دابنێن بۆ تێگەیشتن لە واقعی ئاڵۆز.

قوتابخانەی کۆپنهاگن

قوتابخانەی کۆپنهاگن و "تیۆری کۆمەڵەی ئاسایشی هەرێمی"
(Regional Security Complex Theory)

"بیرمەندانی قۆتابخانەی کۆپنهاگن پێیانوایە کە لە جیهانی پاش جەنگی سارد ئاستی هەرێمیی ئاسایش گرنگی تایبەتی هەیە و چیتر جیهان بۆ دوو جەمسەر دابەش نابێت تاوەکو ئەو پرسانەی کە لە رۆژهەڵاتی ئەوروپا گرنگە لە گەڵ پرسەکانی رۆژهەلاتی ناوەراست لە رێگەی کۆمۆنیزم و کاپیتالیزم پەیوەندیان پێکەوە هەبێت.

بەو واتایە کە پاش جەنگی سارد پرسەکانی ئاسایش، ستراتیجی و هێز و چەمکی ناوچەیی و هەرێمین، لەلایەکی دیکەشەوە پرس و بوارەکانی کێبرکێ و ململانێ و هاوکاری زیاتر ناوچەیین. پێشنیازی تیۆریی کۆمەڵەی ئاسایشی هەرێمی ئەوەیە کە پێویستە جیهان بەسەر چەندین هێشووی ئاسایشی(Regional Clusters)دا دابەشبکەین، چونکە پێویستە پرسە هەرێمییەکانی تایبەت بە هەر هەرێم و ناوچەیەک بە جیا لێکۆڵینەوەی لەسەر بکرێت و رۆڵی فاکتەرە هەرێمییەکان لەسەر ئاسایشی نەتەوەیی و ئاسایشی نێودەوڵەتی گرنگی پێبدرێت.

قوتابخانەی کۆپنهاگن

قوتابخانەی کۆپنهاگن و "تیۆری کۆمەڵەی ئاسایشی هەرێمی" (Regional Security Complex Theory)

"بۆزان و ویڤەر" لە رێگەی بەرجەستەکردنی چەمکگەلێک وەکو نزیکی و دراوسێیەتی یاخود هاوسنووریی جوگرافیایی(Geographical Proximity)، مێژووی هاوبەش، مۆدێلی دۆستایەتی و دوژمنایەتی و شێوازەکانی بەئاسایشیکردن و فاکتەرەکانی کەلتووری. بۆیە بەگشتی فاکتەری جوگرافیا و مێژوویان هێنایە ناو شیکردنەوە و خوێندنەوە ئاسایشییەکان.

لە هەمانکاتیشدا فاکتەرە ماددی و واتاییەکان لە گۆڕانگارییەکانی ناوخۆیی دەوڵەتان، هەروەها فاکتەرە سەروو نەتەوەیی و پرسە هەرێمییەکانیان ئاوێتەی یەکتر دەکەن. سەرباری ئەوەش، لە هەر کۆمەڵەیەکی هەرێمیی ئاسایشیدا لق یاخود ئاسایشی خوار کۆمەڵە ئاسایشییەکە بوونی هەیە.

بۆ نموونە لە کۆمەڵەی هەرێمیی ئاسایشی رۆژهەڵاتی ناوەراستدا، لقی کۆمەڵەی هەرێمیی ئاسایشی ناوچەی شام (میسڕ، ئیسرائیل، ئۆردن، لوبنان و سووریا) و هەروەها ناوچەی کەنداو(ئێران، عێراق، دەوڵەتانی ئەنجوومەنی هاریکاری کەنداو)، هەروەها لە نێوان ناوچەی(رۆژئاوای عەرەبی)(لیبیا، تونس، جەزائیر و مەراکش) بوونی هەیە.

قوتابخانەی کۆپنهاگن

قوتابخانەی کۆپنهاگن و "تیۆری کۆمەڵەی ئاسایشی هەرێمی"
(Regional Security Complex Theory)

هەروەها بە هاتنە ناوەوەی ڕەگەزی نوێ لە پەیوەندییەکانی نێوان دەوڵەتانی هەرێمی، هاوکێشەی ئاسایشی نوێی دروست دەبێت. بۆ نموونە لە پاش شۆڕشی ئیسلامی ساڵی 1979 ڕەگەزی ئایدیۆلۆژیا هاتە ناو هاوکێشەکانی ململانێی ناوچەیی نێوان سعودیە و ئێران، بەم پێیەش ململانێ بۆ ڕێبەرایەتی جیهانی ئیسلام سەرهەڵدا. لێرەوە و لە ئێستادا بنەمای دروستبوونی ئەم لقەی کۆمەڵەی هەرێمیی ئاسایشی ناوچەیی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ململانێ و ناکۆکی مەزهەبی و نەتەوەیی لە نێوان ئەندامەکانییەتی، لە هەمانکاتدا ناکۆکیان لەسەر کۆنترۆڵی سەرچاوەکانی وزە و ئاو و نفووز هەیە.

ناونیشانی وانە:

قوتابخانەی کۆپنهاگن

قوتابخانەی کۆپنهاگن و "تیۆری کۆمەڵەی ئاسایشی هەرێمی" (Regional Security Complex Theory)

بەم پێیە "بۆزان و وەیڤەر" بەشێکی زۆر لە هاوپەیمانییەتی و هاورابوونی ئەوروپییەکان یاخود ناکۆکییەکانیان، هەروەها ململانێیەکانی دەوڵەتانی رۆژهەلاتی ناوەراست بە بەجێماوی رابردوو و مێژوو دەزانن. بۆیە بە بروای بۆزان و وەیڤەر "هێشووە هەرێمییەکان" ئەو دەوڵەتانەن کە دڵەراوکێی ئاسایشی هاوشێوەیان هەیە و پاشان لە رووی مێژوویی و جوگرافیایی و کەلتوورییەوە خاوەن یادەوەری و چارەنووسی هاوبەشن، بۆ نموونە یەکێتی ئەوروپا. بەلام ئەنجوومەنی هاریکاریی کەنداو و رێکخراوی کۆنفرانسی ئیسلامی، هێشووی ئاسایشی نین، چونکە دڵەراوکێی ئاسایشی ناوخۆیی و ناوچەییەکان زۆر جیاوازترن، سەرباری ئەوەی کە لەرووی نزیکی جوگرافیایی و مێژووییەوە جیاوازن.

قوتابخانەی کۆپنهاگن

قوتابخانەی کۆپنهاگن و "تیۆری کۆمەڵەی ئاسایشی هەرێمی"
(Regional Security Complex Theory)

لەسەر ئەم بنچینەیە دەتواندرێت تیۆری کۆمەڵەی ئاسایشی هەرێمی بەم شێوەیە پێناسە بکرێت: ((کۆمەڵە یەکەیەکە کە پرۆسەی سەرەکی بەئاسایشیکردن و نائاسایشی هەردووکیان پێکەوە بەتەواوەتی پەیوەندیدارن و ناتواندرێت بە ئاسانی کێشەکانی ئاسایشی یەکێکیان بەبێ ئەوەی دیکە چارەسەر بکرێت)).

کۆڵەکەی سەرەکی تیۆری کۆمەڵەی ئاسایشی هەرێمی ئەوەیە زۆربەی هەرەشە سیاسی و سەربازییەکان لە مەودا کورتەکان ئاسانتر دەگوازرێنەوە بە بەراورد بە مەودا دوورەکان، زۆربەی کات نائاسایشی لەگەڵ نزیکایەتی دێتەوە. پێکهاتەی تیۆری کۆمەڵەی ئاسایشی هەرێمی وابەستەیە بە کارلێککردنی پشێوەییەکان لەگەڵ هۆکارە هەرێمییەکان.

پێکهاته و بنەماکانی ئاسایشی هەرێمی کوردستان:

ئاسایشی سەربازی

١- تیرۆر: داعش و گروپە تیرۆریستییەکان

٢- ئۆپەراسیۆنەکانی تورکیا و ئێڕان لە هەرێمی کوردستان

٣-هێزی چەکداری حزبەکان

٤- میلیشیاکانی عێراق

٥- دیاردەی چەکداریی خەڵکی مەدەنی

پێکهاتە و بنەماکانی ئاسایشی هەرێمی کوردستان:

ئاسایشی سیاسی

١- ململانێی سیاسی و دابەشبوونی توندی حزبی

٢- ململانێی ئەمریکا و ئێران

٣- پەیوەندییەکانی هەرێمی کوردستان و عێراق: ناکۆکی و پرسە هەڵپەسێردراوەکان

٤- پەیوەندی راستەوخۆی حزب بە دەوڵەتان و پەیوەندی وڵاتان بە حزبەکان لە ناوخۆی کوردستان

پێکهاتە و بنەماکانی ئاسایشی هەرێمی کوردستان:

ئاسایشی کۆمەڵگەیی

١- مادە هۆشبەرەکان

٢-قەیرانی ناسنامە: ململانێ و ناکۆکی سیاسی، کەلتووری، ئایینی و نەتەوەیی

٣- جیلی نوێ و لێکترازنە کۆمەلایەتییەکان

٤- ئاوارە و پەنابەر

پێکهاتە و بنەماکانی ئاسایشی هەرێمی کوردستان:

ئاسایشی ژینگەیی

١- هەرەشە ژینگەییەکانی هەرێمی کوردستاڵن

٢- پرسی ئاو

سیاسەتی ئاوی تورکیا و ئێران

سیاسەتی ناوخۆیی "ئاو"

٣-نەخۆشییەکان و تەندروستی: ڤایرۆسی کۆرۆنا(Covid-19) وەک نموونە

پێکهاتە و بنەماکانی ئاسایشی هەرێمی کوردستان:

ئاسایشی ئابووری

١- ئاسایشی ئابووری هەرێمی کوردستان لەچوارچێوەی پشتبەستن بە ئابووری تاک بەرهەمی هەناردە کردنی نەوت و غاز: ئابووری کرێخۆر (Rent economy)

٢-پرسەکانی پەیوەندیدار بە ئاسایشی ئابووری لە هەرێمی کوردستان

- ٢-١-پرسی بێکاری
- ٢-٢- هەژاری و ئاسایشی ئابووری
- ٢-٣- ئاسایشی ئابووری و کۆچی گەنجان
- ٢-٤- پرسی گەندەڵی و ئاسایشی ئابووری هەرێمی کوردستان

٣- سەرهەڵدانی قەیرانی ئابووری-دارایی لە هەرێمی کوردستان: پشت بەستن بە بودجەی عێراق و کاریگەریی سیاسەتی ئابووری و دارایی عێراق

- ٣-١- ئاسایشی ئابووری هەرێمی کوردستان و پشت بەستن بە بودجەی عێراق
- ٣-٢- کاریگەریی سیاسەتی ئابووری و دارایی عێراق لەسەر ئاسایشی ئابووری هەرێمی کورستان